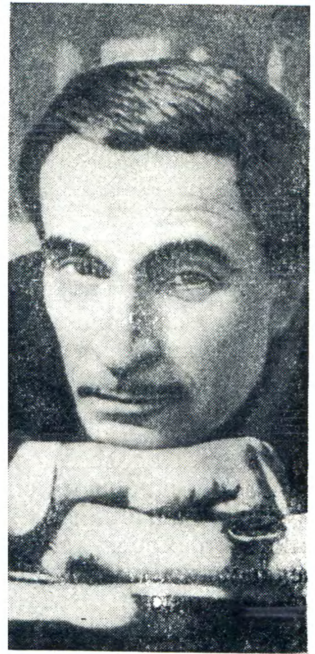

Діно БУДЗАТІ

Діно Будзаті (1906—1974) — прозаїк і драматург. Автор збірок «Барнабо з гір», «Таємниця старого лісу» (1935), «Сім посланців» (1942), роману «Татарська пустеля» (1940), екранізованого нещодавно відомим режисером Валеріо Дзурліні, п'єси «Клінічний вигадок» (1953)

Українською мовою окремі оповідання Будзаті публікувалися в журналі «Вітчизна».

Пропоновані нижче оповідання взято із збірки «Шістдесят оповідань» (1958), відзначеної премією «Стрега».

МОЄ ВЛАСНЕ МІСТО

Іноді я надсилаю з цього міста відомості. Прогне їх все одно недостатньо, і тому небагато хто з вас знає щось про нього. Ви, напевно, маєте уявлення про інші міста, може, й буваєте там. У цьому місті не може жити ніхто, крім мене. Саме це місто єдине, але незаперечне джерело інформації, адже воно таки існує і точні відомості про нього можу дати тільки я. Правда, дехто може запитати: а чого це мене так обходить? Якщо якась річ, хоч би яка вона була маленька, існує, то світ так чи інакше мусить визнати її існування. Отож уявіть собі це місто — велике-велике, з новими і старими кварталами, безконечними лабіринтами вулиць, пам'ятниками й руїнами, що губляться в сутінках тисячоліть, з ажурно різьбленими соборами, парками (надвечір навколишні гори кидають тінь на площі, де граються діти), місто, де кожен камінь, кожне вікно, кожна крамничка пов'язані з якимсь переживанням, спогадом, з важливою подією в житті.

Словом, як ви розумієте, все полягає в тому, щоб зуміти описати. Адже таких міст, як моє, на світі мільйони, сотні мільйонів. І найчастіше в таких міських центрах мешкає одна-однісінька людина, як і в цьому, безпосередньо моєму випадку. Але на перший погляд усе виглядає так, начебто цих міст зовсім і не існує. Можливо, тому, що ніхто про них не може розповісти докладно. А більшість людей взагалі не підозрюють, що вони — мимовільні хранителі цієї важливої таємниці. Отже, навіть і не мріють про те, щоб поділитися нею з ким-небудь. Або пишуть незграбні листи з безліччю епітетів, прочитавши які, ми дізнаємося не більше, ніж знали раніше.

Я роблю інакше. Пробачте, якщо вам здаватиметься, ніби я вихваляюся без жодної на те підстави. Інколи мені все-таки вдається передати людям послання, хай навіть туманне і невизначне, з того міста, в котре мене раз і назавжди замкнула доля. Час від часу з тих моїх послань, котрі ніколи не бувають дочитані до кінця, якесь одне змусить прислухатися до себе. І тоді люди, що їх вони зацікавили, стукають у похмуру браму мого міста, прохають, щоб я дозволив оглянути його і дав їм належні пояснення.

Але як рідко мені вдається задовольнити їх. Надто різними мовами ми розмовляємо. Кінчається тим, що ми спілкуємось за допомогою коректних усмішок і жестів. А крім того, в деякі квартали, розташовані в глибині міста і найбільш привабливі саме своєю неприступністю, я нізачо не зважусь їх завести. Мені самому не вистачає сміливості дослідити лабіринт палаців, будинків і халуп (хто знає, ангели чи демони оселилися там?).

І тому я запрошую своїх гостей відвідати звичайніші місця: муніципалітет, собор, музей Кроппі (він справді так називається) тощо. Правду кажучи, тут немає нічого цікавого. Ось чому гості залишаються невдоволені.

Серед тих допитливих людей неодмінно знайдеться якийсь бюрократ, інспектор, уповноважений, економіст або комісар. Одного разу такий інспектор звернувся до мене.

— Синьйоре, чи не могли б ви розповісти докладніше про те, як влаштовано в місті каналізаційну систему?

— Навіщо? Хіба ви відчули на вулиці сморід? — розгублено питаю я.

— Та ні. Просто мене цікавлять такі проблеми.

— Розумію, але боюсь, я вас розчарую. Очевидно, каналізаційна система існує, але я ніколи не цікавився нею.

Інспектор невдоволено хитає головою і зверхньо цідить крізь зуби:

— Так, так, а не зайве було б з'ясувати такі речі... І ще скажіть мені, будь ласка: скільки газу витрачається щорічно на душу населення?

— Ніскільки,— бовкнув я, остаточно гублячи себе в його очах.

— Як вас розуміти?

— Дуже просто, ніяким газом тут не користуються.

— Ага! — холодно кидає він і припиняє мене розпитувати.

Тоді, як правило, з'являється інтелектуальна синьйора середнього віку, котра неодмінно хоче продемонструвати свою ерудицію.

— Це місто засноване в пізній період імперії? Як цікаво чергуються пілястри! Схоже на пропілеї Трапезунда. Ви, очевидно, їх знаєте? — Та ж... розумієте... правду кажучи...

Раптом вона помічає на старій стіні сліди замуrowаних арок.

— О, чарівно! — вигукує вона. — Просто неймовірно! Справді дуже рідко можна знайти так чітко окреслену свєбську пов'язь на рештках явно каролінгського мурування. То скажіть, будь ласка, синьйоре, до якої епохи належить цей незвичайний пам'ятник архітектури?

— Мені здається,— відповідаю я, почувавши себе невігласом,— що стіни дуже старі. Вони існували ще за часів мого діда, за це я можу поручитися. Але точніше — мені важко сказати...

Ще більше я боюся дівчини, яка намагається здаватися досвідче-

нішою, ніж є йнасправді. Дівчина озирається і з дивовижною спостережливістю помічає такі речі, які б я не хотів показувати людям.

— А ця вулиця,— питає вона, вказуючи на зловісний проріз між височезними будинками, де чорним ротом дихає волога, де, можливо, гніздяться злочини,— куди веде ця своєрідна мальовнича вуличка? Синьйоре, прошу, проведіть мене, я б хотіла зробити кілька фото.

Але я не можу провести її туди. В той глухий закуток, що стрімко спускається до річки, я сам боюся туди забрести і думаю, що навряд чи й зважуся коли на це. Страх, скажете ви. Можливо.

Раптом я помічаю, що сонце, ще хвилину тому — пекучо осяйне, повільно хилиться за гребінь гори. Надходить вечір, мої синьйори, і все відповідно міняється. Блідий присмерк волочиться по землі, і вологі тіні здіймаються над річкою, де похитуються і тихо видзвонюють на вітрі бляшані ліхтарі. Скоро ніч.

Моїх туристів охоплює невиразна тривога. Вони злодійкувато поглядають на годинники, крадькома перемовляються між собою — одне слово, хочуть якнайшвидше вибратися звідси. Моє місто, на жаль, невеселе, коли наближається ніч і тіні спускаються на його площі. Стороннім тоді стає тут дуже не по собі. Адже навіть я втрачаю свою колишню впевненість, навіть я відчуваю, як загрозово і невідворотно насувається на мене темрява з хитросплетінь старих кварталів, несучи з собою щось важке і тоскне, навіть я хочу втекти звідси.

— Пізно. Шкода, але нам пора,— кажуть туристи.— Спасибі за напрочуд цікаву екскурсію.

Вони не можуть дочекатися хвилини, коли я вже зачину за ними важку браму свого міста.

— Перепрошую, а чи не можна б і мені поїхати з вами?

Інспектор удає, ніби підраховує, чи залишилися в машині вільні місця, щоб потім, скрививши співчутливо губи, сказати:

— На жаль, ні. Нас уже й так як у бочці оселедців, жодного вільного місця. Повірте, мені справді дуже прикро.

— Але зачекайте, друзі,— кажу я, маючи якусь надію, що не залишусь сам, тому що нелегко, повірте, нелегко перебути цілу ніч (о, яка вона довга та ніч!) у цілковитій самотності посеред величезного міста, навіть якщо це твоє власне місто, збудоване з твого тіла й душі, душі й тіла,— зачекайте, не треба поспішати, вночі мої вулиці безпечніші, повітря чисте, запашне, ви ж ще нічого не бачили, майте трохи терпіння, любі мої. Щоб належно оцінити це місто, щоб побачити його в усій красі, в ньому треба побувати і смерком.

Смерком, синьйори, відбите хмарами сонячне світло ще довго розливається над покрівлями, терасами, куполами, слуховими віконцями, шпильми античних базилік (де колись коронували цезарів), над скляними перекриттями гігантських заводів, над трибунами і розкуйовдженим верхів'ям дубів, що стелять свої тіні над снами Клоринди. В цей час з темної глибини перехресть здіймаються вгору сірі димки, голоси й шепоти, і затихаючий гул машин, тоді як нерухоме місячне сяйво перетворює тюремний двір на казку доброї феї, затихаючий гул лунає одним грандіозним і гармонійним хором, влітаючись у наші надії і сні. О, зачекайте!

Все це, звичайно, неправда. Відверто кажучи, залишатись у моему місті вночі, самому, серед величезних моторошних будинків, не варто. Поночі, незважаючи на яскраве світло ліхтарів, з дверей виходять ті, кого краще б не зустрічати: далекі постаті, милі друзі, що з ними ти

міг колись розмовляти від ранку до вечора, ловлячи найменший порух душі, худі смагляві двадцятилітні дівчатка, які приходили вечорами на побачення. Але що вони мають проти мене? Чому не вітаються, не кидаються в мої обійми? Чому проходять повз мене з ледь вловимою посмішкою? Вони ображені? Чим? А може, вони все забули?

Ні. Просто минув час. Просто вони вже інакші. Навіть не підозрюючи того, вони змінилися в найбільших глибинах свого тіла, в найпотаємніших закамарках мозку. Від них залишилося не більше, ніж образ, абрис... і ім'я. Вони проходять повз мене, мовчазні, наче привиди.

— Привіт, Антонію,— майже запобігливо кажу я,— привіт, Ріто, привіт, Гвідобальдо. Ну, як ви?

Не чують, минають мене, не сповільнюючи кроків, не повертаючи облич... Даленіє байдужий мірний постук закаблуків.

— Хвилиночку, ще хвилиночку зачекайте, прошу вас, шановні синьйори, шляхетні, благородні синьйори! Чого ви так швидко тікаєте? Ви ж бо нічого ще не бачили. Скоро заблимають ліхтарі, і вулиці стануть схожі на сторінки романів, назв яких ми не пам'ятаємо. В Адміралтейському саду о двадцять першій годині співатиме дипломований соловей. Білі жінки, прекрасні жінки, спершись голими ліктями на парапет набережної, чекатимуть на когось — можливо, навіть на вас. У королівському палаці з сімнадцятого століття, при світлі канделябрів принц влаштує на вашу честь бал — хіба ви не чуєте, як заграли скрипки?

Але це знову неправда. У величезному місті, котрого ніхто з нас не знає і не знатиме, у місті, збудованому з мого власного життя (парки палаці лікарні весни казарми Великодні вокзали пам'ятники кохання). Боже, який я самотній! Знову лунають таємничі кроки від будинка до будинка, промовляючи до мене: «Що ти робиш? Чого хочеш? Хіба не бачиш, що все це безглуздо?»

Замовкни. Сліпуче світло фар розсіялося в нічній темряві у напрямку пустелі. Більше нікого немає? О, жалюгідне існування! Поодинокі людські істоти, котрі тиняються тут, як ви вже, сподіваюся, помітили, не що інше, як привиди. Там, нижче, в лабіринті кварталів, вони скупчуються у потворні гори п'яних. Годинник з бозна-якої вежі б'є другу годину ночі.

Але ні. Дякуючи богу, я не зовсім сам. Є ще хтось, хто шукає мене. Хтось із плоті й крові. Я чую, як він наближається: з глибини вулиці 18-го Травня, в примарних обрисах ночі,— тьуп, тьуп. Ось він.

Собака. У нього довга шерсть. Чорна. Вигляд задумливий і покірний. Він дивно схожий на Спартака, пуделя, що жив у мене років п'ятнадцять тому. Такі самі незграбні лапи, та сама хода, точнісінько така морда, сумирна й волохата.

Схожий? Мало сказати схожий. Це він, Спартак, власною особою, живий символ тієї пори, що тепер здається щасливою.

Він біжить мені назустріч, дивиться на мене пильним і важким поглядом — так дивляться собаки, які чимось стривожені і мають за що вам дорікати. От-от, як тільки він мене побачить, враз стрибне мені на груди і радісно заскавучить.

Та коли пес опиняється за два кроки від мене і я простягаю руку, щоб погладити його, він відскакує вбік, чужий, ворожий, і тікає.

— Спартак! — гукаю я. — Спартак!

Пес не відповідає, не зупиняється, навіть не повертає до мене голови.

Я бачу, як він, схожий на чорну овечку, все менше і менше в зеленкуватих відблисках ліхтарів

— Спартак! — гукаю ще раз.

Нікого. Тюп, тюп, тюп...

ПОБАЧЕННЯ З ЕЙНШТЕЙНОМ

Пізнього вечора минулої осені Альберт Ейнштейн прогулювався бульварами Принстона. Скінчився довгий день напруженої праці, і вчений нарешті опинився на самоті. І саме тоді сталася з ним найдивовижніша річ. Раптом, без жодної на те причини, його думка, що досі блукала по всіх усюдах, наче спущений з ланцюга пес, набрела на те, чого він марно шукав протягом цілого свого життя. Ейнштейн побачив перед собою так званий викривлений простір і міг оглянути його спереду і ззаду, як от ви номер цього журналу.

Одні люди твердять, ніби наш розум не здатний осягнути кривизну простору, його довжину, широту, товщину, а тим більше уявити той таємничий четвертий вимір, існування якого доведено, але який недоступний людському родові. Словом, це щось подібне до замкнутого в собі муру, і людина з її допитливим розумом, скільки б не йшла на його приступ, приречена тільки битися головою об цей мур. Подолати його не вдалось би ні Піфагору, ні Платону, ні Данте, якби вони жили ще й тепер — істина вища від нас.

Інші, навпаки, твердять, ніби після довгих років ревної праці, копіткого труда це можливо зробити одним гігантським зусиллям мозку. Саме так учений-відлюдник, — поки світ божеволів, поки густо куріли поїзди і домни, і гинули мільйони на війні, і в сутінках міських парків цілувалися закохані, — цей учений завдяки героїчному розумовому напруженню — принаймні, так каже легенда — зумів побачити (можливо, лише на коротку мить, так наче йому вдалося піднятися над безоднею, що відразу ж затягла його знов), побачити й роздивитися викривлений простір — незбагненну таїну сотворіння.

Але це відкриття супроводжувала глибока тиша, і ніхто не вітав відважного генія. Не було ні фанфар, ні журналістів, ні нагород, оскільки усвідомити свій тріумф було під силу тільки самому вченому. Він міг сказати: я побачив викривлений простір, але я його не задокументував, не сфотографував, і тому в мене немає жодних доказів його існування.

Але коли трапляються такі хвилини, хвилини прориву думки крізь вузьку шпарку в стіні в недоступний нам світ, коли те, що спочатку було тільки мертвою формулою, народженою і виношеною поза нами, стає нашою власною плоттю, о, тоді — зникають усі клопоти, пов'язані з нашим буттям у трьох вимірах, і ми відчуваємо (яка могутня все-таки людина), як ми наближаємося і стаємо причетними до вічності.

Саме такі почуття я переживав Альберт Ейнштейн того погідного жовтневого вечора, коли над містом розстилалося кришталево-чисте

небо, коли тут і там починали іскритися, змагаючись із сяйвом Венери, спокійні глобуси вуличних ліхтарів, і серце, цей втэмлений м'яз, раділо, що на його долю випала честь такого відкриття. Хоч він був чоловіком мудрим і не прагнув слави, але й він у цю мить відчував себе вищим від сірого натовпу; так найбідніший з усіх бідняків раптом виявляє, що його кишені важкі від золота. І почуття зверхності оволоділо ним.

В ту ж мить — можливо, в покару за гординю — таємнича істина зникла так само раптово, як і з'явилася. Водночас Ейнштейн побачив, що опинився в якійсь незнайомій місцевості. Перед ним тягнувся бульвар, оточений двома рядами живоплоту, де не було жодного будинку, жодної вілли чи халупи. Стояла там лише бензоколонка, розмальована жовтими й чорними смугами, з яскравим скляним ковпаком. Поруч, на дерев'яній лаві, чекаючи на клієнтів, сидів негр. На ньому був фартух і червона бейзбольна шапчина.

Коли Ейнштейн проходив мимо, негр підхопився і покликав його:
— Пане!

На ногах він здавався дуже високим, навіть вродливим, становлячи собою чудовий взірць африканця. В акварельній голубизні вечора білим вогнем світилася його усмішка.

— Пане,— мовив негр,— у вас не знайдеться вогника? — І показав недокурок.

— Не палю,— відповів Ейнштейн, зупинившись від подиву.

— То, може, ви дасте мені на чарку?

Він був молодий, дужий, неотесаний. Ейнштейн марно понишпорив у кишенях.

— Не знаю... не взяв... на жаль... не маю звички...

І зібрався йти.

— Все одно, спасибі,— сказав негр.— Але, перепрошую...

— Чого тобі ще треба? — спитав Ейнштейн.

— Мені потрібні ви. Я, власне, тут саме для цього.

— Я потрібен тобі? Але з якої речі...

Негр пояснив:

— Мені справді потрібні ви, але це дуже секретна справа.

Його зуби білили, як ніколи, мабуть, через те, що були якісь особливо сліпучо-білі — вже зовсім стемніло. Він нахилився до вуха Ейнштейна.

— Я диявол Ібліс,— пробурмотів він,— ангел смерті, і прийшов до твоєї душі.

Ейнштейн від несподіванки ступив крок назад.

— У мене таке враження,— сказав він різко,— що ти, хлопче, забагато хильнув.

— Я ангел смерті,— повторив негр.— Дивись, якщо не віриш.

Він підійшов до живоплоту, зірвав гілку, і через кілька секунд листя втратило свій колір, скрутилося і почорніло. Негр дмухнув — і листя, стебла, гілочки вмить розлетілися на всі боки. Ейнштейн навіть не встиг здивуватись.

Потому хитнув головою і сказав:

— Хай йому чорт! Ну, коли так, то... Але невже саме сьогодні, в цей вечір... просто на вулиці?

— Таке маю доручення.

Ейнштейн озирнувся: навкруги не було живої душі. Бульвар, байдужі ліхтарі і десь там, у глибині перехрестя, далеке світло фар. Поди-

вився на небо — воно було ясне і звичне, і сяяли знайомі сузір'я. Тільки Венера чомусь померкла.

— Послухай, дай мені з місяць часу. Я саме збирався скінчити свою роботу. Прощу тебе — не більше місяця.

— Те, що ти хочеш відкрити,— сказав негр,— ти відразу побачиш т а м. Варто тобі тільки піти зі мною.

— Це не одне й те саме. Який сенс має те, що ми можемо дізнатися там, без ніяких зусиль? Моя робота все-таки являє собою щось, хіба ні? Я поклав на неї тридцять років, і мені не вистачає лише кількох тижнів.

Негр криво посміхнувся.

— Кажеш, кількох тижнів не вистачає? Але не здумай заховатися кудись через місяць. Я знайду тебе, навіть якщо ти заб'єшся в найглибшу на світі шахту.

Ейнштейн хотів ще щось запитати в нього, але негра вже й слід прохолов.

...Місяць довгий, коли ти чекаєш на кохану людину, і короткий, коли знаєш, що має прибути посланець смерті. Коротший від подиху. Рівно через місяць, увечері, Ейнштейн побрів на місце умовленої зустрічі. Та сама бензоколонка, лава і негр, тільки тепер він натяг стару військову шинель. Справді — похолоднішало.

— Я прийшов,— сказав Ейнштейн, торкнувши його за плече.

— А робота? Встиг закінчити?

— Ні,— гірко сказав учений.— Дай мені ще один місяць! Цього разу мені вистачить. Я певен, що мені це вдасться. Віриш — я день і ніч не розгинав спини і все-таки не встиг. Тепер мені потрібно зовсім небагато.

Негр, не обертаючись, знизав плечима.

— Ви всі однакові, люди. Завжди чимось невдоволені. Тільки й умієте стояти на колінах, щоб якось відтягти розплату і заслужити помилювання. Та ще шукаєте зручний привід...

— Але ж робота, над якою я працюю, дуже важка. Ще ніхто в світі...

— Знаю, знаю,— урвав його ангел смерті.— Ти, не інакше, як шукаєш ключі до універсуму, хіба не так?

Мовчанка. Туман, зимова ніч, холод, розпач, непереможне бажання залишитися вдома.

— Ну, то як? — питає Ейнштейн.

— Що ж, іди... Але місяць пролетить швидко.

Справді, чотири тижні минули так, як одна мить.

Грудневого вечора вперше задув пронизливий вітер, що ніс із собою мороз і зиму. Жалібно похрускували на асфальті останні блукальці — золоті й пурпурові листочки. В ученого, вибившись із-під берета, тріпотіло на вітрі пасмо сивого волосся. Ось вона — бензоколонка і поруч негр у в'язаній шапочці. Він похилив голову і підібгав ноги, здавалося, ніби він спить.

Ейнштейн підійшов ближче, боязко торкнув його за плече.

— Ну, от і я.

Негр зіщулювся у своєму обшарпаному пальті, зуби цокотіли від холоду.

— Ти?

— Так, це я.

— Ну, тепер скінчив?

— Дякуючи богу, скінчив.

— Отже, завершено гру? Знайшов те, чого шукав? Відкрив таємницю всесвіту?

Ейнштейн кашлянув.

— Звичайно,— пожартував він.— У певному розумінні, можна сказати, що тепер всесвіту ніщо не загрожує.

— Ну то ходімо. Ти готовий до подорожі?

— Звичайно! Адже ми так домовилися.,

Раптом негр схопився з лави і розреготався класичним негритянським сміхом. Потім так штрикнув Ейнштейна пальцем у живіт, що той мало не поточився.

— Иди, иди собі, старе луб'я? Вертайся додому, та швидше, якщо не хочеш схопити запалення легенів... Ти мені більше не потрібний.

— Ти покидаєш мене? Навіщо ж ти тоді влаштував усю цю комедію?

— Бачиш, важливе було одне: щоб ти скінчив свою роботу. І тільки. Тобі вдалося це зробити. Хтозна, коли б ти її завершив, якби тебе не підганяв страх.

— А моя робота? Вона, по-твоєму, нічого не варта?

Негр посміхнувся:

— Як на мене, то ні. Але вона цікавить тих, що вгорі, верховних демонів. Кажуть, що вже перші твої відкриття були надзвичайно корисні для нас... Ти не винен, але так воно вже є. Подобається тобі чи ні, дорогий професоре, але ти приніс велику користь пеклу. Тепер ми доручаємо тобі...

— Дурниці! — сказав роздратовано. Ейнштейн.— Чого ви шукаєте на цьому безневинному світі? А до того ж мої відкриття — це сухі формули, чисті абстракції, котрі нікому не можуть заподіяти зла.

— Молодець! — гаркнув Ібліс, знову ткнувши його пальцем у живіт.— Молодець! То мене, по-твоєму, прислали сюди даремно? Тобі здається, що вони помилилися? Ні, ні, ти добре попрацював. Там, угорі, будуть задоволені... О, якби ти знав!

— Що знав?

Але той уже шез. Шезла й бензоколонка. Не стало й лави. Була тільки ніч, вітер, і десь далеко, внизу, безупинний рух автомобілів. У Принстоні, штат Нью-Джерсі.

НІЧНА БАТАЛІЯ НА БІЄНАЛЕ У ВЕНЕЦІЇ

Переселившись навіки в елісейські поля, старий художник Арденте Престінарі заявив друзям про свій намір спуститися на землю і відвідати виставку власних картин, влаштовану на Бієнале у Венеції з нагоди другої річниці його смерті.

Друзі переконували його:

— Не роби цього, Ардуччо (так називали художника ще за життя). Тільки смутку наберешся, як кожен із нас, хто мав необережність туди спускатися. Покинь думати про це, залишайся з нами. Будь певен, там виставили, як завжди, найгірші твої картини. А крім того, якщо ти підеш, не буде четвертого, щоб грати в скопоне¹.

— Піду і відразу ж повернуся,— сердито сказав художник і невдовзі вже добирався до того поверху всесвіту, де мешкають живі люди, бавлячись виставками творів мистецтва.

Знайти серед сотень залів, зал, присвячений собі, було питанням кількох секунд.

Те, що він побачив, не вкинуло його у розпач, навіть сподобалося. Просторий видовжений зал, на стіні його ім'я з двома датами, народження і смерті. Правду кажучи, добір картин був зроблений з більшим розумінням, ніж можна було сподіватися. Але, певно, тому, що тепер Престінарі дивився очима вмерлого, сказати б, *sub specie aeternitatis*², він помічав у них безліч недоладностей і вад, котрих не бачив раніше. Йому хотілося побігти, взяти фарби і поправити намальоване колись поспіхом і недбало, але як це зробити? Його малярське приладдя... Якщо навіть припустити, що воно досі збереглося, хто скаже, де його шукати?! Зрештою, чи не призведе це до скандалу?

Був будній день, уже ближче до вечора, людей було в залі мало. Увійшов білявий хлопець, схожий на іноземця. Очевидно, американець. Окинувши недбало картини, пройшов далі з байдужим виглядом, образливішим від будь-якої іншої образи.

— Невіглас! — подумав Престінарі.— Об'їжджав би краще мустангів у своїх преріях, а не ходив по виставках.

Ось молоде подружжя. Очевидно, це їхня весільна подорож. Поки вона ходила від стіни до стіни з характерним для туристів виразом нудьги і втоми, він зацікавлено зупинився перед юнацьким твором художника: вуличка на Монмартрі з неодмінним куполом церкви Сакре-Кер.

— Юнак він скромний,— сказав собі Престінарі,— одначе смаку йому не бракує. Це одна з найкращих моїх речей, дарма що не вражає розмірами. Мені тут пощастило відтворити надзвичайно тонку гаму пастельних тонів.

Але іноземця привабило зовсім не те.

— Ходи сюди, золотко,— гукнув він свою дружину.— Поглянь, тут як на зло не вистачає лише...

— Чого?

— Хіба ти не пам'ятаєш? Три дні тому, на Монмартрі. Ресторан, де ми їли устриць. Подивися, він має бути саме тут, ось у цьому куточку,— і він тицьнув пальцем у картину.

Жінка відразу пожвавішала:

— Так, так, справді. Але мушу признатися тобі, вони стали мені поперек горла.

І по-дурному сміючись, вони рушили далі.

Надійшли дві синьйори з дитиною. Жінкам було років по п'ятдесят.

— Престінарі,— сказала одна високим голосом, читаючи його

¹ Скопоне — гра в карти.

² З погляду вічності (лат.).

ім'я.— А це не родич тих. Престінарі, що живуть над нами? Стій тихо, Джандоменіко, і не чіпай руками.— Знуджена і роздратована від утоми дитина намагалася сколупнути нігтикком золотий мазок на картині «Жнива».

В цю хвилину Престінарі аж здригнувся від несподіванки — в зал увійшов адвокат Маттео Долабелла, його добрий давній приятель, незмінний гість артистичних кафе, де він був досить помітною постаттю. Поруч із ним ішов хтось незнайомий.

— О, Престінарі! — радісно вигукнув Долабелла.— Йому відвели цілий зал, непогано. Бідний Ардуччо, якби ти зараз був тут, от була б радість! Нарешті — цілий зал персонально для нього, а йому ж за ціле життя так і не пощастило зробити жодної виставки. А як він страждав від цього! Ти його знав?

— Особисто ні,— відповів незнайомиць,— але одного разу я його бачив. Симпатична людина.

— Симпатична? Мало сказати симпатична. Блискучий causeur¹, один з найрозумніших і найдотепніших людей, яких я будь-коли знав. Його каламбури, його парадокси... Незабутні вечори в моєму житті — це вечори, проведені з ним. Власне, він і розбазарив свій талант на балачки та знайомства. Ти ж бачив, в його картинах є щось цікаве, або, краще сказати, було. Зараз це вже безнадійно застаріло. Боже мій, ці фіалкові, ці зелені кольори, просто оскома від них. Фіалковий і зелений були його манією, він ніколи не міг звільнитися від них, бідний Ардуччо... Ну, а результати бачиш.

Зітхнув, похитавши головою, і погортав книгу відгуків.

Присунувшись ближче, Престінарі витягнув невидиму шию, щоб побачити, що там написано. Відгук на півсторінки був підписаний Клаудіо Лоніо, що також був його близьким приятелем. У Престінарі стислося серце, коли він крадькома прочитав кілька фраз: «видатна особистість... неспокійна юність, проведена в Парижі на початку століття... визнання його таланту, неоціненний вклад у розвиток нових ідей і сміливих пошуків... не останнє місце серед видатних імен...»

Але Долабелла, закривши книгу, вже йшов до іншого залу. «Рідкісна людина», — це були останні слова, які почув Престінарі.

І довго — вже пішли швейцари, а в темряві все здавалося пустельним і на диво непотрібним,— він спостерігав свою найбільшу славу, після якої ніколи-ніколи — він це добре усвідомлював — не буде вже ніяких персональних виставок. Кінець! Мали рацію його друзі, там, в елісейських полях: це була помилка — повертатися сюди. Ніколи він не почував себе таким нещасним. З якою гордістю і певністю в собі, як глузуливо реагував він на в'їдливих критиків! Але тоді перед ним було майбутнє, безконечні роки, що належали йому і тільки йому, і перспектива, від якої перехоплювало подих,— перспектива написати шедеври, один кращий від іншого, шедеври, що приголомшили б світ. А тепер! Життя скінчилося, тепер йому ніхто не подарує можливості навіть просто потримати пензель у руках. І кожна несправедлива фраза боліла йому, як вирок, як кара, і не було ліків проти того болю.

Та раптом цей, здавалося б, непереборний розпач збудив його запально вдачу.

— Зелений і фіалковий? То це я роками вбивав себе ради неуцтва Долабелли? Цього йолопа, цього невігласа, що нічого не тямить у

¹ Слівбесідник (франц.).

живопису? Я добре знаю, хто звихнув його розум. Авангардисти, абстракціоністи, апостоли нового слова! Вони залучили його на свій бік і водять за ніс.

І його гнів спалахнув з новою силою, переповнюючи душу гіркотою і зненавистю.

Він був переконаний у тому, що саме через цих недолюдків перестали визнавати справжнє мистецтво, славне великими традиціями. Снобізм і шарлатанство взяли гору, залишивши в дурнях порядних людей.

— Комедіанти, блазні, шахраї, пристосуванці,— беззвучно лаявся він.— Як ви зуміли дурити людей і пожинати на великих виставках усі лаври? Я певен, що цього року тут, у Венеції, ви мали цілковитий успіх! Вельми шкодую, що не мав насолоди побачити своїми очима...

Отак бурмочучи собі під ніс, він покинув свій зал і ступив у сусіднє приміщення. Була вже ніч, і місячне світло лилося крізь слухові віконечка, фосфорне, майже магічне. Поки Престінарі йшов далі, спочатку поволі, потім усе швидше і швидше, експозиції змінювалися і набували іншого вигляду. Деформувалися класичні зображення — портрети, натюрморти, пейзажі, ню, вони надималися, видовжувалися, звивалися, руйнуючи античний декор, аж поки мало-помалу до останньої риски втратили все від початкової форми.

На велетенських полотнах видно було лише сатанинське нагромодження плям, бризок, звивистих ліній, химерних бліків, воронок, карлючок, безформенних тіл, чітких паралелограмів, сплетіння внутрішніх органів. Це був триумф нових шкіл, хижих молодих піратів, що торжествували над людською беззахисністю.

— Тихше, тихше, маестро,— пробурмотів хтось у таємничій п'яній тиші.

Престінарі від несподіванки зупинився, готовий, як завжди, до дискусії або до бійки.

— Хто це? Хто?

І в унісон, з трьох-чотирьох кутків, хтось прошелестів йому образливі банальні епіграми. Почувся надтріснутий сміх і луна іронічного поєстикування, а потім усе загубилося десь в анфіладах безконечних залів.

— А, ось де ви,— на повні груди закричав художник, випростуючись так, ніби готувався до атаки.— Бездари, бандити, покидь Академії, ремісники, виповзайте з ваших щілин, якщо маєте бодай крихту сміливості!

Хтось голосно зареготав і, прийнявши виклик, з полотен зійшли і оточили Престінарі найзагадковіші істоти: конуси, кулі, мотки, труби, міхури, груди, стегна, животи, сідниці, наділені своїми власними фізіономіями, гігантські воші і черви. І почали вихилатися в глумливому танці навколо маестро.

— Назад, негідники! — крикнув Престінарі і з енергією двадцятирічного юнака — невідомо навіть, звідки вона взялася, — кинувся в цей натовп, б'ючи наосліп.

— На, маеш, маеш! Нікчеми, падлюки! — Його кулаки товкли цю драглисту масу, і незабаром маестро зрозумів, що розметав її. Абстрактні істоти розпадалися під його ударами, обертаючись на зеленкувату твань.

То було справжнє побоїще. Захекавшись, Престінарі спинився серед решток. Раптом ще якась друкса, схожа на зігнутий дротик, цюк-

нула його в обличчя. Він схопив її, шпурнув у куток, і вона впала там ганчіркою.

Перемога! Але прямо перед ним стояли чотири безформні примари, випрогані і суворо горді. Крізь вікна пробивалось непевне світло, і маестро здалося, ніби він впізнає щось напрочуд близьке і знайоме ще з тих далеких років, що тепер лише бринять у душі болючим відлунням.

Він вдивлявся і вдивлявся, аж поки зрозумів: у цих гротескних привидах, таких несхожих на ті, які він створював протягом свого життя, все одно бринів божественний сон мистецтва, той недосяжний міраж, за яким він так уперто гнався до останнього подиху.

Але хіба є що спільне поміж ним і цими незрозумілими істотами? Невже серед художників-халтурників знайшовся хтось порядний? І взагалі, чи можуть існувати генії, титани і щасливці серед цих людей? І чи не настане такий день, коли під їхніми руками те, що сьогодні здається безумством,— перетвориться на універсальну красу?

Від несподіваного зворушення Престінарі зникнув.

— Ех, ви,— сказав він по-батьківському,— вертайтеся назад, у картини, щоб я вас більше не бачив. Зрештою, у вас найкращі наміри, я не заперечую, але просто ви збилися з дороги, діти мої, збилися з дороги і остаточно заблукали. Тільки будьте гуманні, спробуйте шукати справжню форму.

— Це неможливо. В кожного своя доля,— прошепотів хрипким голосом найбільший з чотирьох привидів, зроблений плутано, але філігранно.

— Але що ви можете сказати в такому вигляді, як ви є зараз? Хто вас сприйме? Блискучі теорії, складні слова, що спантеличують наївних людей, це так. А щодо результатів, то досі...

— Досі, можливо,— відповів філігранний привид,— але завтра...

І в тому «завтра» була така віра, така могутня і таємнича сила, що вона страшною луною відгукнулася в серці маестро.

— Ну, то нехай благословить вас бог,— пробурмотів він.— Завтра, завтра... Хто знає! Може, й справді в той чи інший спосіб ви чогось досягнете...

«Але яке ж то прекрасне слово «завтра»,— подумав Престінарі, котрий не міг більше говорити. І щоб ніхто не бачив його сліз, художник кинувся на вулицю і з важкою душею почалапав геть і зник в акваріумному сьайві лагун.

*З італійської переклала
Оксана ПАХЛЬОВСЬКА*

ОРГАН
СПІЛКИ
ПИСЬМЕННИКІВ
УКРАЇНИ,
УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
ДРУЖБИ
І КУЛЬТУРНОГО
ЗВ'ЯЗКУ
З ЗАРУБІЖНИМИ
КРАЇНАМИ ТА
УКРАЇНСЬКОГО
РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО
КОМІТЕТУ
ЗАХИСТУ МИРУ

ВСЕ СВІТ

1978

(590)
ЛЮТИЙ

2

Журнал
засновано
1925 року

ЛІТЕРАТУРНО-
МИСТЕЦЬКИЙ
ТА
ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ